

NR 37/2015

**POSTAWY WOBEC ISLAMU
I MUZUŁMANÓW**

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 9 stycznia 2015 roku

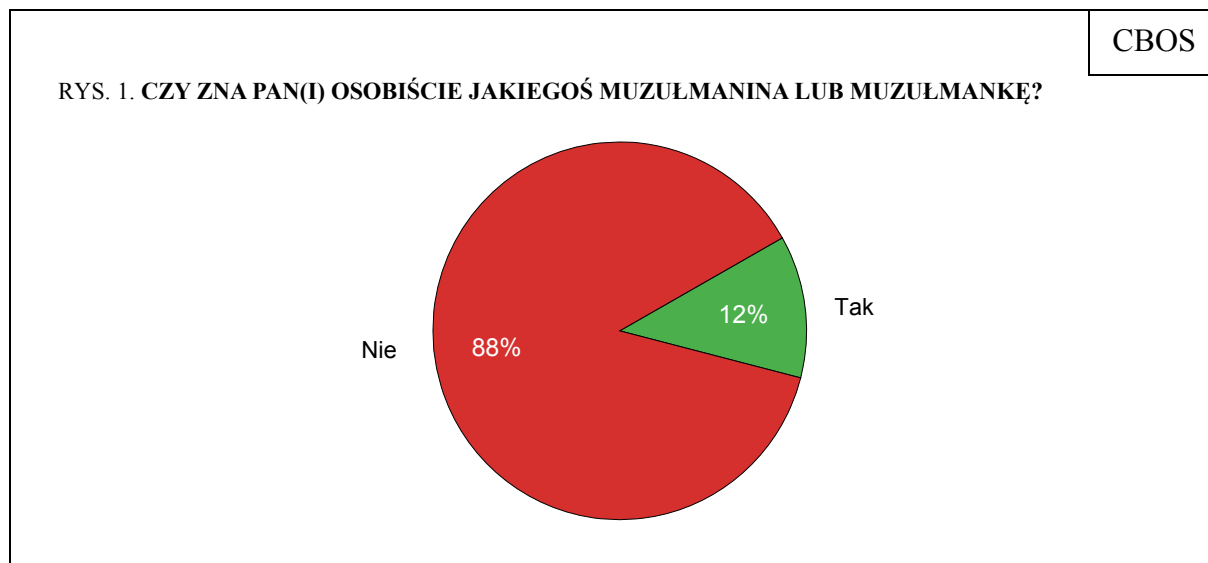

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Takie wydarzenia, jak atak na francuski tygodnik „Charlie Hebdo”, każdorazowo podnoszą napięcie między światem islamu i Zachodem oraz prowokują pytania o to, czy możliwa jest koegzystencja obu tych światów, czy islam przystaje do modelu demokracji liberalnej, a także – co być może najważniejsze – w jakim stopniu religia ta zawiera w sobie potencjał konfliktów przyjmujących w skrajnej formie postać wojen lub zamachów terrorystycznych. W badaniu¹ sprawdzaliśmy, jak na tle innych wyznań postrzegani są muzułmanie oraz czy w świadomości zbiorowej islam łączy się z takimi zjawiskami, jak nietolerancja, przemoc czy terroryzm. Interesowało nas również zagadnienie konfliktu kultur – z czego miałyby on wynikać i czy jest nieuchronny.

Na początku trzeba zaznaczyć, że wizerunek muzułmanów, jaki funkcjonuje w Polsce, jest w ogromnej mierze zapośredniczony, tzn. bazuje głównie na informacjach czerpanych z mediów, w małym stopniu zaś opiera się na bezpośredniej styczności z wyznawcami islamu, ponieważ, jak wynika z deklaracji, jej skala jest marginalna. Tylko około jednej ósmej badanych (12%) zna osobiście jakiegoś muzułmanina lub muzułmankę. Taką znajomość najczęściej deklarują osoby najlepiej wykształcone, respondenci uzyskujący najwyższe dochody *per capita* oraz nieuczestniczący w praktykach religijnych i identyfikujący się z lewicą. Niewykluczone, że kontakty te mają miejsce na ogół w czasie wyjazdów zagranicznych.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (297) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 5–11 lutego 2015 roku na liczącej 1003 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

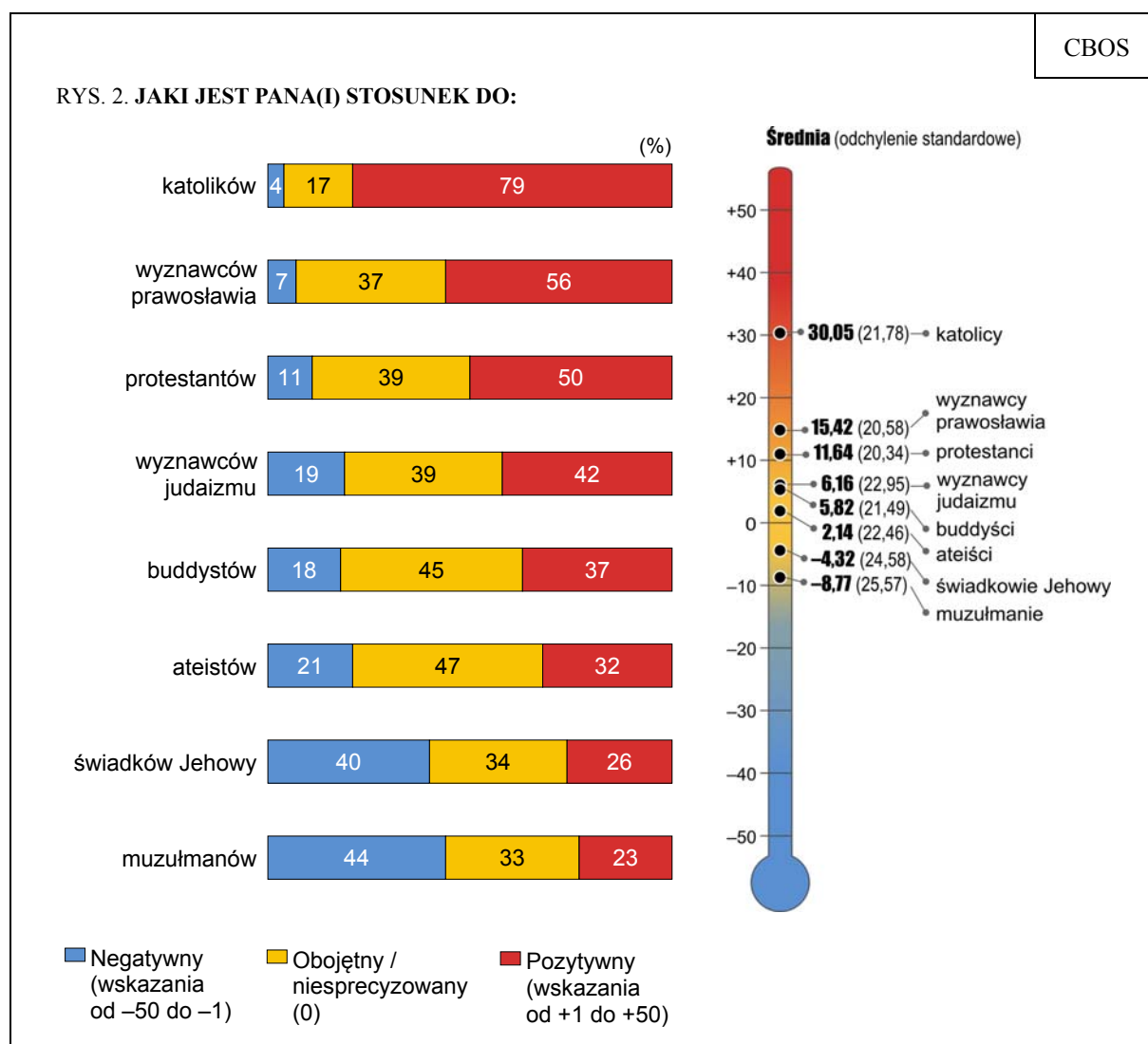

MUŻULMANIE NA TLE INNYCH WYZNAŃ

Badanych poprosiliśmy o określenie swojego stosunku do wyznawców różnych religii, a także do niewierzących, za pomocą skali nazwanej umownie termometrem, na którym temperatura – w zależności od nastawienia respondentów – przyjmowała wartości od „-50” do „+50” stopni, a wartość „0” oznaczała stosunek ambiwalentny lub niespecyfikowany.

Muzułmanie spotykają się z najzimniejszymi uczuciami. Ponad dwie piąte Polaków (44%) ma do nich chłodny stosunek, a zaledwie jedna czwarta (23%) darzy ich ciepłymi uczuciami. Co trzeci badany (33%) jest wobec nich obojętny. Ogólnie rzecz biorąc, średnia temperatura uczuć do wyznawców islamu jest ujemna (-8,77). Interesujące, że chłodne odczucia przeważają również w odniesieniu do świadków Jehowy (średnia = -4,32). O ile jednak w przypadku muzułmanów wydają się one mieć źródło w potencjalnych skojarzeniach z przemocą czy terroryzmem, o tyle w przypadku świadków Jehowy mogą być skutkiem stylu agitacji, która bywa odbierana jako natarczywa. Istotnym elementem kształtującym odbiór różnych religii jest poczucie ich kulturowej bliskości oraz stopień rozpowszechnienia. Nie dziwi więc, że w Polsce najcieplej odbierani są katolicy (średnia = 30,05), a także – choć natężenie ciepłych uczuć nie jest już tak wysokie – wyznawcy innych odłamów chrześcijaństwa, czyli prawosławia (średnia = 15,42) i protestantyzmu (średnia = 11,64). Ciepłe uczucia przeważają nad chłodnymi również w odniesieniu do wyznawców judaizmu

(średnia = 6,16), buddystów (średnia = 5,82), a także do – relatywnie najczęściej odbieranych ambiwalentnie – ateistów (2,14).

Dla porównania – wśród mieszkańców Stanów Zjednoczonych² z najbardziej przychylnym odbiorem spotykają się Żydzi, katolicy i protestanci (średnie na skali od 0 do 100 wynoszą od 61 do 63), natomiast z najchłodniejszym – muzułmanie (średnia = 40) i ateści (41).

Na tle innych trochę bardziej przychylny, choć na ogół również chłodny stosunek do wyznawców islamu mają osoby najlepiej wykształcone, uzyskujące najwyższe dochody. Częściej są to także badani o poglądach politycznych lewicowych niż prawicowych czy centrowych. Postrzeżenie różnych grup wyznaniowych pozostaje we wzajemnej zależności.

² Badanie Pew Research Center, więcej: http://www.pewforum.org/2014/07/16/how-religious-groups-view-one-another/pf_14-07-16_interreligiousrelations_totalratings1/

Pozytywne uczucia wobec wyznawców danej religii sprzyjają ciepłym uczuciom do wyznawców innych religii i odwrotnie – negatywne nastawienie również ze sobą współwystępuje. Stosunek do muzułmanów jest najsilniej skorelowany ze stosunkiem do wyznawców judaizmu (r Pearsona = 0,56), a także buddyzmu (r Pearsona = 0,44) i świadków Jehowy (r Pearsona = 0,46).

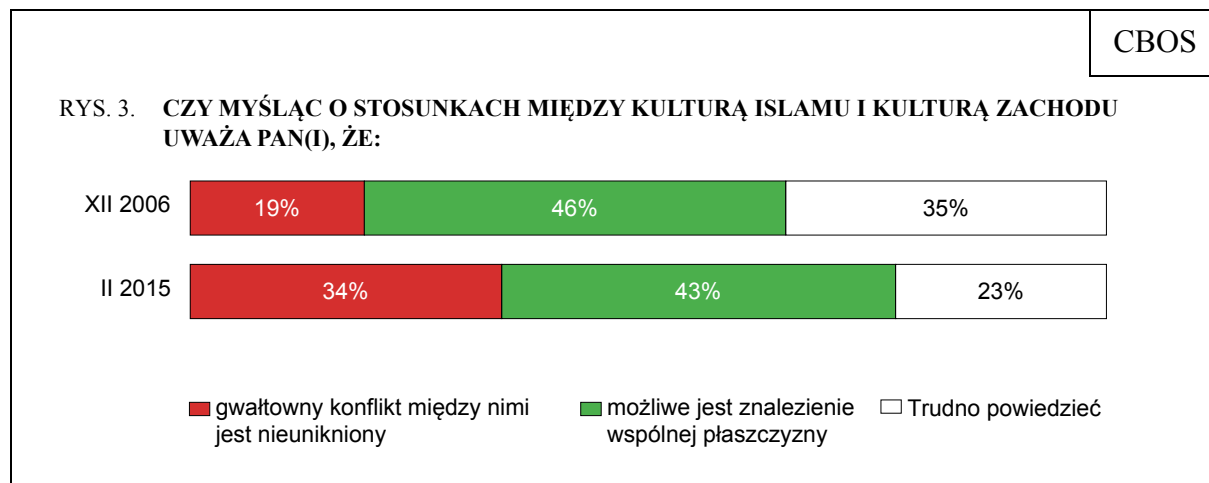
Warto dodać, że bezpośredni kontakt z muzułmanami ociepla w pewnej mierze nastawienie do wyznawców islamu, niemniej temperatura odczuć w tej grupie nadal pozostaje ujemna.

Tabela 1

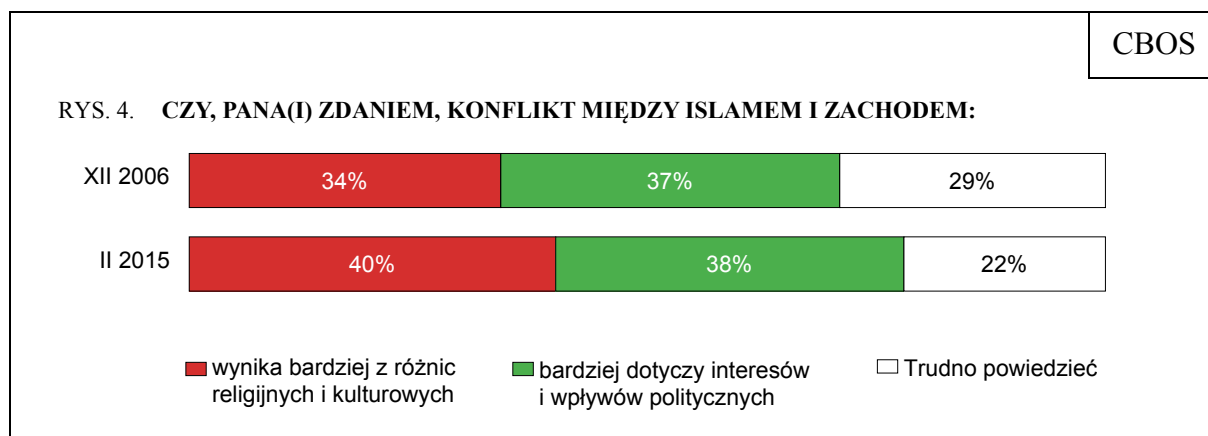
Deklarowana znajomość muzułmanów	Jak jest Pana(i) stosunek do muzułmanów?				
	Negatywny (wskazania od -50 do -1)	Obojętny / niesprecyzowany (0)	Pozytywny (wskazania od 1 do 50)	Średnia	Odchylenie standardowe
	w procentach				
Tak	38	29	33	-3,01	29,38
Nie	44	34	22	-9,67	24,82

KONFLIKT ŚWIATÓW

Czy – w przekonaniu Polaków – poważny konflikt między islamem a Zachodem jest nieunikniony? Opinie na ten temat są zróżnicowane, ale wariant optymistyczny przeważa nad pesymistycznym. Ponad dwie piąte badanych (43%) uważa, że możliwe jest znalezienie wspólnej, międzykulturowej płaszczyzny porozumienia, natomiast jedna trzecia (34%, w ciągu ostatnich ośmiu lat wzrost o 15 punktów) przewiduje, że poważny konflikt między światem islamskim i zachodnim jest nieunikniony.

Opinia publiczna jest podzielona w diagnozowaniu przyczyny napięć między islamem a Zachodem. Zdaniem dwóch piątych respondentów (40%) dotyczą one spraw fundamentalnych, tzn. wynikają głównie z odmiennych wartości – różnic religijnych i kulturowych. Według zbliżonej grupy badanych (38%) konflikt tych światów jest podsycany przede wszystkim przez realizację interesów gospodarczych i walkę o wpływy polityczne.

Przekonanie, że napięcie między światem islamskim i zachodnim wynika w większym stopniu z konfliktu interesów i walki o wpływy niż z różnic kulturowych, sprzyja poczuciu, że możliwe jest wypracowanie porozumienia. Z kolei badani upatrujący źródła napięć w różnicach między podstawowymi wartościami częściej przewidują, że poważny konflikt jest nieunikniony.

Tabela 2

Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:	Czy myśląc o stosunkach między kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:		
	gwałtowny konflikt między nimi jest nieunikniony	możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny	Trudno powiedzieć
	w procentach		
– wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	49	37	14
– bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	29	62	9
Trudno powiedzieć	16	22	62

Gwałtowny konflikt między cywilizacjami relatywnie częściej niż inni przewidują młodszy respondenci, ankietowani z dużych miast, nieuczestniczący w praktykach religijnych,

częściej także badani identyfikujący się z lewicą lub prawicą niż osoby o orientacji centrowej. Poglądy polityczne kształtują również w pewnym stopniu to, gdzie lokowana jest przyczyna napięcia. Osoby o orientacji lewicowej częściej wskazują na starcie interesów gospodarczych i politycznych, z kolei badani o poglądach prawicowych częściej mówią o różnicach wartości między kulturą Zachodu i islamu. Zwracają też uwagę pewne zróżnicowania związane z religijnością. Ankietowani uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu, a także praktykujący 1–2 razy w miesiącu stosunkowo często upatrują przyczyn konfliktu w walce o wpływy polityczne, z kolei badani nieuczestniczący w praktykach religijnych częściej wskazują na konflikt podstawowych wartości. W tej ostatniej grupie dość popularne jest również przekonanie, że gwałtowny konflikt między światem islamskim i zachodnim jest nieunikniony.

Wśród respondentów deklarujących przynajmniej minimalne zainteresowanie polityką częstsze jest przeświadczenie, że napięcie między islamem a Zachodem dotyczy różnic kulturowych i religijnych, niż że wynika ono z określonych interesów politycznych, natomiast wśród osób w ogóle niezainteresowanych polityką przeważa (pomijając znaczny odsetek niemających zdania) to drugie uzasadnienie.

Tabela 3

Zainteresowanie polityką	Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:		
	wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Bardzo duże / duże	48	43	9
Średnie	45	40	16
Niewielkie	37	33	31
Żadne	19	35	46

CZY ISLAM JEST NAM WROGI?

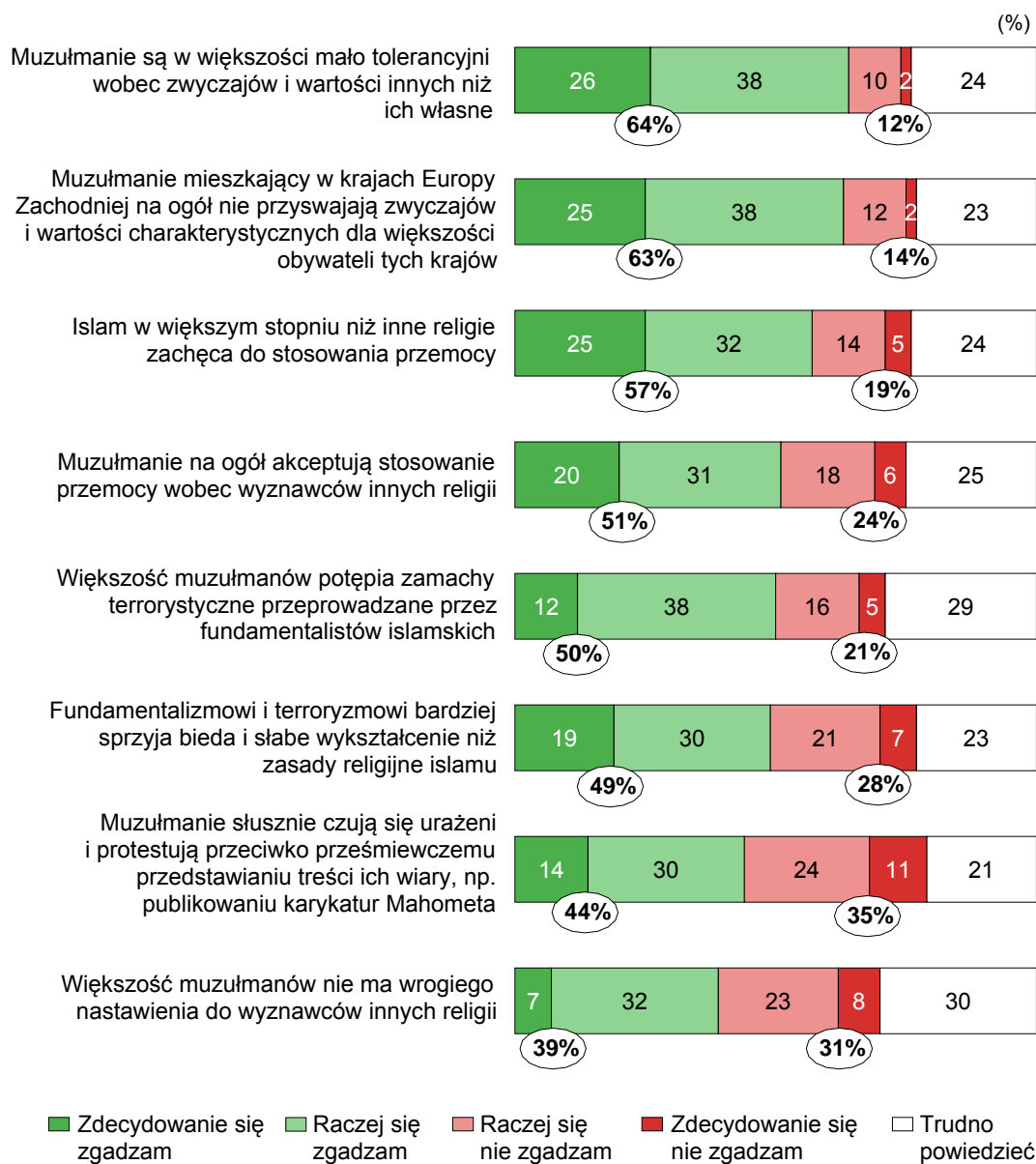
Fundamentalizm islamski sprawił, że islam zaczął kojarzyć się z wieloma negatywnymi zjawiskami – nietolerancją, przemocą, wojną i, przede wszystkim, z terroryzmem. Skojarzenie to zostało spotęgowane i utrwalone w świadomości społeczeństw zachodnich po zamachu na World Trade Center z 11 września 2001 roku. Chcieliśmy się dowiedzieć, jak w Polsce postrzegany jest islam i jego wyznawcy, jak dalece jego ekstremistyczne przejawy są uogólniane na odbiór muzułmanów jako większej zbiorowości.

Ankietowanych poprosiliśmy o ustosunkowanie się do ośmiu stwierdzeń na temat muzułmanów. Kierując się ich wymową można je podzielić na dwie grupy, co znajduje również potwierdzenie w wynikach analizy czynnikowej³. Pierwsza z nich to stwierdzenia, które wskazują na związek islamu z trudnościami w asymilacji, z nietolerancją, przemocą i terroryzmem. Niemal dwie trzecie badanych (64%) zgadza się z opinią, że większość muzułmanów jest nietolerancyjna wobec zwyczajów i wartości innych niż ich własne. Zbliżony odsetek (63%) wskazuje na problem asymilacji twierdząc, że mniejszości muzułmańskie mieszkające w krajach Europy Zachodniej nie przyswajają zwyczajów i wartości charakterystycznych dla większości obywateli tych krajów. Ponad połowa respondentów kojarzy islam z przemocą: 57% uważa, że religia ta zachęca do jej stosowania, a 51% – że muzułmanie na ogół akceptują stosowanie przemocy wobec wyznawców innych religii (nie zgadza się z tym odpowiednio: 19% i 24% badanych).

Drugą grupę stanowią stwierdzenia, które nie zawierają bezpośredniego związku islamu z przemocą, wyjaśniają terroryzm czynnikami pozareligijnymi oraz wykazują zrozumienie dla poczucia krzywdy muzułmanów, kiedy obraża się ich uczucia religijne. W przeświadczeniu połowy Polaków (50%) większość muzułmanów potępia zamachy terrorystyczne przeprowadzane przez fundamentalistów islamskich, natomiast przeciwnego zdania jest jedna piąta (21%). Niemal połowa (49%) zgadza się ze stwierdzeniem, że podatny grunt dla terroryzmu, czy też szerzej – ekstremizmu, w większym stopniu stwarza bieda i słabe wykształcenie niż same zasady religijne islamu. Kwestionuje to ponad jedna czwarta badanych (28%). Ponad dwie piąte Polaków (44%) podziela pogląd, że muzułmanie słusznie czują się urażeni, kiedy w prześmiewczy, obraźliwy sposób przedstawia się treści ich wiary, np. publikując karykatury Mahometa, natomiast ponad jedna trzecia (35%) nie podziela go. Silnie zróżnicowane są również opinie na temat stosunku muzułmanów do wyznawców innych religii. Blisko dwie piąte badanych (39%) sądzi, że większość muzułmanów nie ma wrogiego nastawienia wobec osób niewyznających islamu, natomiast niespełna jedna trzecia (31%) nie zgadza się z tym.

³ Analiza czynnikowa przeprowadzona metodą głównych składowych z rotacją Varimax. Miara KMO = 0,746. Procent wyjaśnianej wariancji wynosi 54 (przez I czynnik – 29%, przez II czynnik – 25%).

RYS. 5. CZY ZGADZA SIĘ PAN(I) Z NASTĘPUJĄCYMI STWIERDZENIAMI CZY TEŻ NIE?

Warto prześledzić różnicowania postaw wobec islamu i muzułmanów w ujęciu zbiorczym. Na podstawie uzyskanych wyników utworzyliśmy syntetyczny wskaźnik postrzeganego związku islamu z nietolerancją, trudnościami w asymilacji, przemocą i terroryzmem. Uwzględnia on średnie wartości odpowiedzi respondentów na wszystkie powyższe pytania łącznie, na skali od 1 do 5 („zdecydowanie się zgadzam”, „raczej się zgadzam”, „trudno powiedzieć”, „raczej się nie zgadzam” i „zdecydowanie się nie zgadzam”). Im wyższa jest wartość tego wskaźnika, tym silniejsze przekonanie, że muzułmanie aprobują przemoc, są nietolerancyjni, nie chcą się asymilować, przesadnie reagują na

publikacje odnoszące się do treści ich wiary, a islam sprzyja terroryzmowi. Wartości bliższe 1 wskazują na bardziej pozytywny wizerunek islamu i słabsze skojarzenia między nim a wymienionymi wyżej zjawiskami. Średnia wartość wskaźnika wynosi 3,19 (odchylenie standardowe=0,60), co, ogólnie rzecz biorąc, oznacza stosunek ambiwalentny z tendencją do przypisywania islamowi pewnych cech antagonistycznych. W celu uproszczenia prezentacji wartości zostały tak przeliczone, aby tworzyły skalę od 1 do 3.

Nieantagonistyczne postrzeganie muzułmanów wyraźnie zależy od bezpośredniej styczności z nimi. Osoby deklarujące osobisty kontakt z muzułmanami na ogół nie wiążą islamu z takimi negatywnymi zjawiskami, jak przemoc, terroryzm, a ponadto wykazują większe zrozumienie na reakcję oburzenia, którą wywołują wśród muzułmanów publikacje obrażające treści ich wiary. Jako pewne zagrożenie postrzegają islam relatywnie częściej respondenci mający nie więcej niż 44 lata (zwłaszcza w wieku od 18 do 34 lat) niż starsi. Wyróżniają się pod tym względem także osoby z wykształceniem średnim. Nieco rzadziej są to natomiast badani o poglądach centrowych niż identyfikujący się z lewicą czy też z prawicą.

Tabela 4

Zmienne		Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału			
		1) Islam nie stanowi zagrożenia	2) Stosunek ambiwalentny	3) Islam stwarza zagrożenie	Średnia
		w procentach			
Ogółem		32	18	50	3,19
Wiek	18-24 lata	25	16	59	3,28
	25-34	28	14	58	3,29
	35-44	29	13	58	3,18
	45-54	39	18	42	3,17
	55-64	34	17	49	3,15
	65 lat i więcej	35	28	37	3,11
Wykształcenie	Podstawowe lub gimnazjalne	33	32	35	3,06
	Zasadnicze zawodowe	30	25	45	3,16
	Średnie	30	11	60	3,31
	Wyższe	36	7	57	3,19
Poglądy polityczne	Lewicowe	33	8	59	3,21
	Centrowe	37	19	44	3,13
	Prawicowe	29	12	59	3,27
Deklarowana znajomość muzułmanów	Tak	53	8	39	2,97
	Nie	39	19	52	3,23

Sposób postrzegania niebezpieczeństw związanych z islamem kształtuje w dużym stopniu wizję jego relacji z kulturą zachodnią. Silniejsze poczucie, że islam stwarza pewne

zagrożenie, jest powiązane z przekonaniem, że źródłem napięć między kulturami jest spór dotyczący fundamentalnych wartości i że gwałtowny konflikt jest nieunikniony (średnie wartości wskaźnika wynoszą odpowiednio: 3,42 i 3,48). Z kolei osoby, które nie przypisują islamowi antagonistycznych właściwości, na ogół uważają, że konflikt między nim a Zachodem dotyczy przede wszystkim spraw gospodarczych i politycznych, a tym samym możliwe jest znalezienie płaszczyzny porozumienia (średnie wartości wskaźnika w każdej z tych grup wynoszą 3,00).

Tabela 5

Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału	Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:		
	wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	Trudno powiedzieć
	w procentach		
1) Islam nie stanowi zagrożenia	28	55	17
2) Stosunek ambiwalentny	22	30	48
3) Islam stwarza zagrożenie	57	29	14
Średnia wartość wskaźnika	3,42	3,00	3,12

Tabela 6

Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału	Czy myśląc o stosunkach pomiędzy kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:		
	gwałtowny konflikt między nimi jest nieunikniony	możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny	Trudno powiedzieć
	w procentach		
1) Islam nie stanowi zagrożenia	21	63	16
2) Stosunek ambiwalentny	19	36	45
3) Islam stwarza zagrożenie	50	33	17
Średnia wartość wskaźnika	3,48	3,00	3,14

Warto również dodać, że to, jak postrzegamy islam w kontekście jego konfliktowego potencjału, pozostaje w silnym, istotnym statystycznie związku z nastawieniem do muzułmanów (r Pearsona = $-0,51$). Im silniejsze skojarzenie islamu z czymś, co, mówiąc ogólnie, jest nam wrogie i nam zagraża, tym chłodniejszy, bardziej zdystansowany stosunek do muzułmanów. I odwrotnie: nieantagonistyczne myślenie o islamie sprzyja cieplejszym uczuciom wobec jego wyznawców.

W Polsce stosunek do muzułmanów jest relatywnie chłodny. Takiemu nastawieniu sprzyja występujące u znacznej części badanych skojarzenie islamu i zbiorowości jego wyznawców z niechęcią do asymilacji, nietolerancją, przemocą czy terroryzmem. Warto podkreślić, że zarówno te negatywne konotacje, jak i pewna niechęć do muzułmanów są w jakimś stopniu kształtowane przez brak bezpośredniej styczności z nimi. Osobista znajomość nie tylko ociepla stosunek do muzułmanów, ale też sprawia, że mniej krytycznie postrzega się tę religię, czy szerzej – kulturę, nie utożsamiając z nią tego, co charakterystyczne dla ekstremizmów. Ponieważ bezpośredni kontakt z muzułmanami jest w naszym kraju sporadyczny, większość Polaków wyrabia sobie opinie na podstawie informacji pojawiających się w mediach, które – nieco generalizując ich przekaz – dotyczą na ogół zamachów terrorystycznych lub wojny. Mając zaś wyłącznie taki punkt odniesienia trudno daną kulturę jednoznacznie lubić i nie mieć co do niej obaw. Warto jednocześnie zaznaczyć, że mimo iż w ciągu ostatnich lat wzrosło przekonanie, że konflikt między światem islamskim i zachodnim jest nieunikniony, to przeważająca część badanych nadal uważa, że możliwe jest wypracowanie płaszczyzny porozumienia.

Opracował
Michał FELIKSIĄK

Tabela 1

		Czy zna Pan(i) osobiście jakiegoś muzułmanina lub muzułmankę?		Liczba osób
		Tak	Nie	
		%	%	
Ogółem		12	88	999
Płeć	Mężczyźni	12	88	481
	Kobiety	11	89	518
Wiek	18-24 lata	8	92	114
	25-34	16	84	195
	35-44	17	83	175
	45-54	15	85	157
	55-64	7	93	175
	65 lat i więcej	6	94	183
Miejsce zamieszkania	Wieś	6	94	397
	Miasto do 19 999	11	89	191
	20 000 - 99 999	16	84	100
	100 000 - 499 999	19	81	187
	500 000 i więcej mieszk.	16	84	125
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	4	96	206
	Zasadnicze zawodowe	5	95	245
	Średnie	10	90	308
	Wyższe	26	74	240
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	31	69	100
	Średni personel, technicy	10	90	42
	Pracownicy adm.-biurowi	10	90	65
	Pracownicy usług	9	91	63
	Robotnicy wykwalifikowani	9	91	96
	Robotnicy niewykwalifik.	4	96	38
	Rolnicy	8	92	48
	Pracujący na własny rach.	12	88	47
	Bezrobotni	16	84	102
	Emeryci	6	94	209
	Renciści	5	95	58
	Uczniowie i studenci	13	87	73
	Gospodynie domowe i inni	13	87	59
	Pracuje w:	inst. państw., publicznej	18	82
spółce właścicieli prywatnych i państwa		16	84	77
sekt. pryw. poza rolnict.		12	88	251
prywatnym gosp. rolnym		9	91	45
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	8	92	144
	Od 650 do 999 zł	7	93	133
	Od 1000 do 1399 zł	9	91	142
	Od 1400 zł do 1999 zł	12	88	103
	2000 zł i więcej	22	78	169
Ocena własnych war. mater.	Złe	4	96	136
	Średnie	10	90	392
	Dobre	15	85	472
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	14	86	35
	Raz w tygodniu	8	92	462
	1-2 razy w miesiącu	10	90	147
	Kilka razy w roku	15	85	230
	W ogóle nie uczestniczy	21	79	117
Poglądy polityczne	Lewica	21	79	142
	Centrum	9	91	337
	Prawica	12	88	315
	Trudno powiedzieć	9	91	205

Tabela 2

		Jaki jest Pana(i) stosunek do muzułmanów?					Liczba osób
		Negatywny	Obojętny/ niesprecyzowany	Pozytywny	Średnia na skali od -50 do +50	Odchylenie standardowe	
		%	%	%			
Ogółem		44	33	23	-8,77	25,57	938
Płeć	Mężczyźni	49	28	23	-10,17	27,61	453
	Kobiety	39	38	23	-7,46	23,46	485
Wiek	18-24 lata	51	26	23	-9,74	23,08	107
	25-34	51	30	19	-12,61	24,73	184
	35-44	40	36	25	-7,27	27,96	165
	45-54	45	31	24	-9,02	24,27	148
	55-64	42	35	24	-6,30	25,96	166
	65 lat i więcej	36	39	25	-7,66	26,10	170
Miejsce zamieszkania	Wieś	44	35	21	-9,74	24,26	366
	Miasto do 19 999	42	36	22	-7,78	24,96	178
	20 000 - 99 999	45	26	30	-6,19	25,95	98
	100 000 - 499 999	50	30	21	-11,12	28,77	173
	500 000 i więcej mieszk.	35	35	30	-6,11	25,10	124
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	38	44	18	-7,64	24,34	192
	Zasadnicze zawodowe	43	34	23	-9,28	25,38	225
	Średnie	51	29	20	-11,76	24,92	291
	Wyższe	40	28	32	-5,43	27,22	230
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	39	28	33	-4,88	26,28	94
	Średni personel, technicy	52	29	20	-11,26	24,44	41
	Pracownicy adm.-biurowi	52	30	18	-15,67	26,59	61
	Pracownicy usług	65	25	10	-17,33	21,38	58
	Robotnicy wykwalifikowani	52	27	20	-10,84	26,69	95
	Robotnicy niewykwalifik.	40	46	14	-11,57	21,43	35
	Rolnicy	39	31	29	-7,53	26,15	45
	Pracujący na własny rach.	45	35	21	-9,55	30,91	43
	Bezrobotni	55	26	19	-14,53	27,70	95
	Emeryci	34	41	25	-5,52	24,13	194
	Renciści	29	46	25	-,73	26,49	54
	Uczniowie i studenci	41	26	34	-3,35	22,74	68
	Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	38	40	22	-7,95	22,28
inst. państw., publicznej		51	23	26	-9,87	26,71	123
spółce właścicieli prywatnych i państwa		38	37	25	-5,63	23,63	73
sekt. pryw. poza rolnict.		51	31	18	-12,90	26,06	241
prywatnym gosp. rolnym		42	28	29	-10,29	26,66	42
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	45	37	19	-9,13	26,04	131
	Od 650 do 999 zł	40	39	21	-7,10	24,07	123
	Od 1000 do 1399 zł	44	33	23	-9,24	26,36	137
	Od 1400 zł do 1999 zł	46	36	19	-9,64	24,03	97
	2000 zł i więcej	39	28	33	-5,28	27,60	162
Ocena własnych war. mater.	Złe	42	35	23	-9,32	28,14	128
	Średnie	44	35	21	-9,78	25,05	364
	Dobre	44	31	25	-7,79	25,24	446
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	42	37	21	-1,86	24,68	32
	Raz w tygodniu	42	35	23	-8,85	24,09	430
	1-2 razy w miesiącu	48	29	23	-9,92	26,36	141
	Kilka razy w roku	45	30	25	-9,88	28,07	214
	W ogóle nie uczestniczy	43	34	23	-7,98	25,17	110
Poglądy polityczne	Lewica	41	30	29	-5,19	26,14	136
	Centrum	45	30	24	-9,24	24,98	317
	Prawica	50	26	25	-11,05	26,71	297
	Trudno powiedzieć	33	52	15	-6,98	24,06	189

Tabela 3

		Czy myśląc o stosunkach między kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:			Liczba osób
		gwałtowny konflikt między nimi jest nieunikniony	możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		34	43	23	997
Płeć	Mężczyźni	39	45	17	483
	Kobiety	30	42	28	515
Wiek	18-24 lata	39	39	22	114
	25-34	42	43	15	195
	35-44	36	43	22	173
	45-54	33	49	17	156
	55-64	29	47	24	175
	65 lat i więcej	28	38	34	184
Miejsce zamieszkania	Wieś	28	42	30	398
	Miasto do 19 999	37	46	17	188
	20 000 - 99 999	25	54	20	100
	100 000 - 499 999	48	35	18	187
Wykształcenie	500 000 i więcej mieszk.	35	48	17	125
	Podstawowe / gimnazjalne	28	37	35	206
	Zasadnicze zawodowe	30	42	29	244
	Średnie	39	45	17	307
Grupa społeczna i zawodowa	Wyższe	38	49	13	240
	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	43	40	17	100
	Średni personel, technicy	30	54	17	42
	Pracownicy adm.-biurowi	42	46	13	65
	Pracownicy usług	44	32	24	63
	Robotnicy wykwalifikowani	44	40	16	96
	Robotnicy niewykwalifik.	37	48	14	38
	Rolnicy	23	55	22	48
	Pracujący na własny rach.	45	44	11	47
	Bezrobotni	35	41	24	102
	Emeryci	23	42	34	209
	Renciści	32	42	25	57
	Uczniowie i studenci	36	43	21	73
Gospodynie domowe i inni	22	53	24	58	
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	35	50	15	132
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	44	40	16	77
	sekt. pryw. poza rolnict.	43	40	17	251
	prywatnym gosp. rolnym	24	56	19	45
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	35	37	28	144
	Od 650 do 999 zł	29	52	19	132
	Od 1000 do 1399 zł	33	46	22	142
	Od 1400 zł do 1999 zł	41	44	15	102
Ocena własnych war. mater.	2000 zł i więcej	36	55	9	169
	Złe	32	42	26	135
	Średnie	32	41	27	390
Udział w prakt. religijnych	Dobre	37	45	18	472
	Kilka razy w tygodniu	33	45	22	34
	Raz w tygodniu	30	46	24	462
	1-2 razy w miesiącu	31	42	27	148
	Kilka razy w roku	38	40	21	229
Poglądy polityczne	W ogóle nie uczestniczy	44	43	13	116
	Lewica	40	42	18	143
	Centrum	32	50	18	338
	Prawica	39	44	17	315
	Trudno powiedzieć	26	32	41	201

Tabela 4

		Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:			Liczba osób
		wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		40	38	22	998
Płeć	Mężczyźni	44	42	14	483
	Kobiety	36	35	29	515
Wiek	18-24 lata	46	35	19	114
	25-34	43	40	17	195
	35-44	37	42	20	174
	45-54	41	44	15	156
	55-64	41	36	23	175
	65 lat i więcej	34	33	33	184
Miejsce zamieszkania	Wieś	35	37	28	398
	Miasto do 19 999	40	43	17	189
	20 000 - 99 999	43	34	23	100
	100 000 - 499 999	46	36	18	187
	500 000 i więcej mieszk.	46	44	10	125
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	38	28	34	206
	Zasadnicze zawodowe	36	39	25	245
	Średnie	44	40	16	307
	Wyższe	41	44	14	240
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	35	52	13	100
	Średni personel, technicy	47	45	9	42
	Pracownicy adm.-biurowi	48	29	23	65
	Pracownicy usług	41	42	17	63
	Robotnicy wykwalifikowani	50	41	9	96
	Robotnicy niewykwalifik.	37	48	15	38
	Rolnicy	42	36	21	48
	Pracujący na własny rach.	49	33	18	47
	Bezrobotni	37	42	21	102
	Emeryci	35	34	31	209
	Renciści	26	43	31	57
	Uczniowie i studenci	52	28	20	73
	Gospodynie domowe i inni	35	30	35	59
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	47	41	12	132
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	40	44	16	77
	sekt. pryw. poza rolnict.	42	41	17	251
	prywatnym gosp. rolnym	41	40	18	45
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	31	42	26	144
	Od 650 do 999 zł	33	43	24	132
	Od 1000 do 1399 zł	43	38	19	142
	Od 1400 zł do 1999 zł	54	33	13	103
	2000 zł i więcej	45	46	10	169
Ocena własnych war. mater.	Złe	38	36	26	135
	Średnie	36	40	24	390
	Dobre	43	38	19	473
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	28	55	17	34
	Raz w tygodniu	43	34	23	462
	1-2 razy w miesiącu	28	46	26	148
	Kilka razy w roku	39	40	21	229
	W ogóle nie uczestniczy	51	37	11	116
Poglądy polityczne	Lewica	38	49	12	143
	Centrum	42	40	18	338
	Prawica	46	37	18	315
	Trudno powiedzieć	30	30	40	202